

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL)

Sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit -pilottivaiheen opas

Pekka Karjalainen
Eeva Liukko
Heidi Muurinen

Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

SISÄLLYS

Sosiaalinen kuntoutus.....	3
Ohjelmateoria toimintamallin kokonaisuuden jäsentäjänä.....	7
Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) ohjelmateoria ...	11

Tässä oppaassa kuvataan sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL).

Kuvattu toimintamalli perustuu hypoteeseihin siitä, miten sosiaalisen kuntoutuksen oletetaan vaikuttavan, kun sitä toteutetaan tässä oppaassa kuvatulla tavalla.

Kun hyvinvointialueiden pilotteja arvioidaan ja seurataan, saamme jatkuvasti tietoa siitä, mikä toimintamallissa on toimivaa ja mitä osa-alueita ehkä pitäisi muokata.

Pilotoinnin ja vaikuttavuuden arvioinnin perusteella sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) kuvaukseen tehdään tarvittavat muutokset.

Sosiaalinen kuntoutus

Mitä sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan?

Sosiaalisella kuntoutuksella voidaan viitata työotteeseen, työskentelyn tavoitteeseen tai sosiaalisen kuntoutuksen sosiaalipalveluun. Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014 17 §) sosiaalinen kuntoutus nimetään palveluksi, jonka tavoitteena on tukea asiakkaiden sosiaalista toimintakykyä, torjua syrjäytymistä ja edistää osallisuutta. Asiakkaan elämäntilanteesta riippuen sosiaalisella kuntoutuksella voidaan tavoitella joko asiakkaiden työmarkkina- ja valmiuksien edistämistä tai toimintakyvyn ja elämänhallinnan ylläpitoa (HE 164/2014 vp, 34).

Laki painottaa sosiaalisessa kuntoutuksessa olevan kyse sosiaaliohjauksen ja sosiaalitiön keinoin tarjottavasta tehostetun tuen sosiaalipalvelusta (SHL 17 §). Sosiaalisen kuntoutuksen palvelulle on ominaista yhdistää yksilöllistä, yhteisöllistä ja toiminnallista tukea. Sosiaalinen kuntoutus on osa monialaista kuntoutusjärjestelmää, ja on tärkeää, että se toimii yhteensovitettuna muun kuntoutuksen, päihde- ja mielenterveyspalvelujen tai muiden tukitoimien kanssa. (STM 2017, 56–57.)

Sosiaalisen kuntoutuksen sisältöjen selkiyttäminen ja käytäntöjen arvioiminen on ajankohtaista, sillä toimintamuodot vaihtelevat suuresti eri kunnissa (Karjalainen ym. 2019, 54). Käytännön toimijoiden mukaan esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen ja muiden sosiaalipalveluiden määritelmät, palvelukriteerit ja sisältöjen keskinäiset erot eivät aina ole selviä.

Sosiaalisen toimintakyvyn vahvistaminen

Sosiaalisessa kuntoutuksessa edistetään ennen kaikkea asiakkaiden sosiaalista toimintakykyä (SHL 17 §), mutta hyvinvoinnin kysymykset edellyttävät toimintakyvyn kaikkien osa-alueiden huomioon ottamista. Sosiaalinen toimintakyky onkin osa moniulotteista toimintakyvyn kenttää.

Toimintakyvyllä tarkoitetaan ihmisen fyysisiä, psyykkisiä, kognitiivisia ja sosiaalisia edellytyksiä selviytyä hänelle itselleen merkityksellisistä ja välttämättömistä elämän jokapäiväisistä toiminnoista siinä ympäristössä, jossa hän elää. Toimintakyvyn määritelmien (THL 2022; TEPA 2022) mukaan:

- Fyysinen toimintakyky liittyy ihmisen fyysisiin edellytyksiin toimia hänelle itselleen tärkeissä arjen tehtävissä.
- Psyykkisellä toimintakyvyllä viitataan ihmisen elämänhallintaan, mielenterveyteen ja psyykkiseen hyvinvointiin sekä voimavaroihin selviytyä arjen haasteista ja kriisitilanteista.
- Kognitiivisella toimintakyvyllä tarkoitetaan tiedon vastaanottoon, käsittelyyn, säilyttämiseen ja käyttöön liittyviä toimintoja, kuten muistia, oppimista, keskittymistä ja ongelmien ratkaisua.
- Sosiaalisella toimintakyvyllä viitataan sosiaalisiin toimintoihin, kuten kykyyn olla vuorovaikutuksessa läheisten henkilöiden kanssa, tyytyväisyyttä sosiaalisiin kontakteihin ja osallistumista toimintaan kodin ulkopuolella.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kuntakyselyn mukaan sosiaalinen toimintakyky on arjen taitojen ja elämänhallinnan vahvistamista, kykyä toimia yhteisöissä, kokonaisvaltaista hyvinvointia ja osallisuutta (Puromäki ym. 2016, 23–24). Sosiaalityö, vertais-toiminnot ja taloudellinen tuki kuuluvat usein sosiaalista toimintakykyä edistäviin palveluihin. Toiminnan tavoitteena voi olla toimintakyvyn ja elämänhallinnan tukemisen lisäksi työmarkkinavalmiuksien edistäminen, mikäli se katsotaan asiakkaan kohdalla ajankohtaiseksi. (Sipiläinen, Hytti & Lattu 2019.)

Osallisuus

Sosiaali- ja terveydenhuollossa osallisuudella voidaan tarkoittaa monia asioita. Sillä voidaan esimerkiksi kuvata asiakkaan osallistumista oman elämäntilanteensa kartoittamiseen tai asiakkaan osallistumista kehittämistoimintaan kehittäjäasiakkaana tai antamalla asiakaspalautetta.

Sosiaalisen osallisuuden käsitettä käytetään syrjäytymisen vastakohtana mutta se on sateenvarjokäsite, jolle ei ole olemassa vakiintunutta määritelmää (Leeman ym. 2015, 1). Sosiaalista osallisuutta voi kuvata prosessiksi, joka ”torjuu köyhyyttä ja syrjäytymistä, mahdollistaa yhteiskuntaan osallistumisen, tarjoaa mahdollisuuksia ja voimavaroja, edistää taitoja ja kykyjä, takaa ihmisarvoisen elämän” (mt. 5).

Sosiaalisessa osallisuudessa korostuu yksilön kokemus ja kokemuksellisuus. Tutkijoiden mukaan yksilötasolla ”keskeisimmät osat ovat tunne kuulumisesta johonkin yhteisöön tai yhteiskuntaan sekä subjektiivinen vaikutelma vaikutusmahdollisuuksista oman elämän kulkuun” (Leeman ym. 2015, 5).

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL)

Tässä oppaassa kuvataan sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL), johon kuuluu asiakkaan kanssa erityyppisten kuntoutuspalveluiden tarpeen selvittäminen sekä kuntoutukselle ominainen suunnitelmallinen ja tavoitteellinen työskentely tehostettua yksilötyötä ja ryhmätoimintaa hyödyntäen.

Toimintamalli rakentuu samoista osa-alueista kuin sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalisen kuntoutuksen palvelu. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelu voi kuitenkin olla myös pelkkää kuntoutusohjausta ja -neuvontaa, yksilökohtaista valmennusta tai ryhmätoimintaa. Sen sijaan sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallissa (THL) osa-alueet yhdistetään siten, että sosiaalisen kuntoutuksen jakso sisältää aina kuntoutusohjausta ja -selvittelyä, yksilötyötä sekä ryhmätoimintaa. Siksi sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL) on yhdenlainen tapa toteuttaa sosiaalisen kuntoutuksen palvelua, ja siitä tehdään sosiaalihuoltolain mukainen päätös. Toimintamallin mukaisen kuntoutusjakson kesto on pilotointivaiheessa 3–12 kuukautta.

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL) on suunniteltu käytettäväksi työikäisten sosiaalipalveluissa. Toimintamallia voi toteuttaa myös joidenkin erityisryhmien, kuten päihdekuntoutujien, kanssa. Vaikka sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena voi olla joko asiakkaiden työmarkkina- ja elämäntaitojen edistäminen tai toimintakyvyn ja elämäntaitojen ylläpito (HE 164/2014 vp, 34), tässä toimintamallissa keskeisiä ovat sosiaalisen toimintakyvyn, osallisuuden vahvistamisen ja sujuvaan arkeen liittyvät tavoitteet. Työmarkkina- ja elämäntaitojen edistäminen voi kuitenkin olla joidenkin asiakkaiden kohdalla pitkän aikavälin tavoite. Palvelukriteerit ja toimintamallin odotetut tulokset voivat tarkentua pilotoinnin ja arvioinnin myötä.

Ohjelmateoria toimintamallin kokonaisuuden jäsentäjänä

Ohjelmateoria tarkoittaa perusteltuja näkemyksiä siitä, miten ja miksi erilaisten interventioiden ajatellaan vaikuttavan (Dahler-Larsen 2005, 25). Ohjelmateoria auttaa ymmärtämään ja jäsentämään, mitä tulee tehdä toivottujen vaikutusten saavuttamiseksi sekä erilaisten olosuhdetekijöiden aiheuttamien vaikutusten ennakoimiseksi (Borg 2008, 22). Tapauskohtaisessa realistisessa arviointiperinteessä tällä tarkoitetaan esimerkiksi oletuksia siitä, mikä toimii, keiden kohdalla, mihin tarpeisiin ja missä olosuhteissa.

Ohjelmateorian rakentaminen aloitetaan kehittämishankkeen taustoittamisella eli nykytilan kuvaamisella. Seuraavassa vaiheessa luodaan taustaoletukset tai hypoteesit siitä, mitä kehittämishankkeella tavoitellaan. Kehittämistyön edetessä esimerkiksi uudenlaisten työmenetelmien soveltamisen ja arvioinnin perusteella voidaan todeta, mikä toimii, keiden kohdalla sekä millaisia reunaehtoja ja mahdollisuuksia toimintaympäristö tarjosi.

Sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit -kokonaisuudessa ohjelmateoria rakennetaan toimintamallien pilotoimiseksi. Ohjelmateorian tavoitteena on muotoilla sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL) siten, että ohjelmateoriaa noudatettaessa toimintamalli toimii osallistavasti ja suunnitelmallisesti yksilöiden tai ryhmien tarpeiden mukaan ja että se jäsentyy luontevana osana muuta palvelujärjestelmää.

Jotta voidaan puhua toimintamallista, ohjelmateorian osana tulee olla sovittuna määritellyt **ydinelementit, toimintaympäristö ja toimijat, resurssit, mekanismit sekä oletukset toimintamallilla saavutettavista tuloksista**. Seuraavaksi esitellään, mitä näillä käsitteillä tarkoitetaan.

Toimintaympäristö ja toimijat

Toimintaympäristö tarkoittaa sitä ympäristöä ja niitä tilannetekijöitä, jotka ovat läsnä ja vaikuttavat toimintamallin mukaiseen toimintaan. Toimintaympäristö voi olla fyysinen tai organisatorinen ympäristö, jossa toiminta tapahtuu, mutta myös lait, ohjeet ja resurssit ovat osa epäsuoraa toimintaympäristöä. Toimijoilla puolestaan tarkoitetaan kaikkia niitä toimijoita, jotka osallistuvat toimintamallin mukaiseen toimintaan. (Svenlin ym. 2021, 16–17.)

Resurssit

Resurssit ovat osa auttamistyön toimintaympäristöä. Koska resurssit kuitenkin mahdollistavat toimintamallin tarkoituksenmukaisen toteutuksen, ohjelmateoriaa visuaalisovivassa taulukossa ne on erotettu omaksi kokonaisuudekseen.

Ydinelementit

Ydinelementit ovat nimensä mukaisesti toimintamallin keskeisin sisältö. Ydinelementtejä ei voida jättää toimintamallin toteutuksesta pois ilman, että toimintamallin odotettu vaikuttavuus vaarantuu (Aaltio & Isokuortti 2019, 11). Jos ydinelementtejä ei ole tunnistettu, ei myöskään tiedetä, mistä toimintamallissa konkreettisesti on kyse, ja silloin sitä on mahdotonta implementoida ja arvioida.

Mekanismit

Mekanismit kuvaavat ydinelementtien oletettuja vaikutuksia. Mekanismit tarvitsevat toimiakseen tietynlaisen toimintaympäristön ja toimijat. Ne selventävät, millaisissa olosuhteissa toimintamalli toimii, miksi jokin toimintamalli toimii tai ei toimi sekä miten toimintamalli voi saavuttaa tuloksensa. (Aaltio & Isokuortti 2019, 21.)

Mekanismit voidaan ymmärtää toimintojen ja menetelmien aikaansaamana vastakainena osallisissa, ne eivät siis ole itsessään menetelmiä. Vasta mekanismit tuottavat vaikutuksia (esim. asiakkaan tietoisuus ongelmien ratkaisumahdollisuuksista on lisääntynyt, mikä tukee asiakkaan motivaatiota hakea muutosta elämäntilanteeseensa). Toimintamalleissa mekanismien on tarkoitus tuottaa myönteisiä vaikutuksia tietyssä toimintaympäristössä ja tiettyjen henkilöiden tai asiakasryhmien kohdalla. Myös kielteiset vaikutukset ovat mahdollisia, minkä vuoksi vaikutuksia on tärkeä seurata.

Ohjelmateorian tarkoitus on synnyttää hypoteeseja toimintamallista, sen toimintaedellytyksistä, tuloksista ja vaikutuksista. Testaamalla hypoteeseja käytännössä ja tuottamalla niistä lisää tutkittua tietoa voidaan syventää mekanismeja koskevaa ymmärrystä.

Toimintamallin tulokset

Toimintamallin tulokset sisältävät asiakaskohtaiset tulokset, mutta pääpaino on siinä, miten toimintamalli tuottaa toimintamallin yleiset tulokset ja vaikutukset. Toimintamallilla on sovittu rakenne ja yhteiset toimintaperiaatteet, jotka ohjaavat työntekijöiden toimintaa ja jotka liittyvät asiakasrajapintaan. Olennaista onkin tarkastella toimintamallia ja sen tuottamia kokonaisvaikutuksia kokonaisuutena. Kyse ei ole irrallisesta kokoelmasta välineitä, työmenetelmiä tai taustaorientaatioita. (Aaltio & Isokuortti 2019, 10.)

Menetelmäuskollisuus ja adaptaatio

Menetelmäuskollisuus eli fideliteetti kuvaa sitä, kuinka pitkälle mallin käyttäjät toteuttavat mallia suunnitellun kaltaisena (Carroll ym. 2007, ref. Isokuortti & Aaltio 2021). Lähtökohtainen oletus on, että toimintamalli toimii toivotulla tai oletetulla tavalla vain silloin, kun sen ydinelementit toteutuvat oikein. Tämän vuoksi ydinelementtien tulee toistua toimintamalleissa sovitun kaltaisina, jotta niiden tuloksia ja vaikutuksia voidaan arvioida. Ohjelmateoriaa tarkistetaan tarpeen mukaan sen jälkeen, kun toimintamallia on pilotoitu ja sen tuloksia arvioitu.

Toimintamalliin voidaan tehdä tarpeelliseksi arvioitavia muutoksia, joilla voidaan parantaa sen vaikuttavuutta paikallisessa toimintaympäristössä. Tällöin on kyse adaptaatiosta. Muutosten tulee olla perusteltuja, eikä niitä voida tehdä esimerkiksi resursoinnin tai osaamisen puutteen vuoksi. (Isokuortti & Aaltio 2021.) Muutoksia voidaan tehdä ainoastaan toimintaympäristöstä johtuviin tekijöihin ja resursseihin. Ydinelementtien lisäksi oletetut mekanismit ja tulokset ovat ohjelmateoriassa muuttumattomia. (Ks. taulukko seuraavalla sivulla.)

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) ohjelmateoria

Seuraavassa taulukossa esitellään sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) ohjelmateorian kokonaisuus sitä visualisoivan logiikkamallin muodossa. Logiikkamallia lue-
taan vasemmalta oikealle.

Taulukko. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) logiikkamalli.

Toimintaympäristö ja toimijat	Resurssit	Ydinelementit	Mekanismi	Toimintamallin tulokset
<ul style="list-style-type: none"> Asiakaslähtöinen ja osallisuutta tukeva palvelukulttuuri Monitoimijuus Johdon tuki ja yhteensovittava johtaminen Toteutuu osana soveltuva palvelukokonaisuutta 	<ul style="list-style-type: none"> Henkilöstö Osaaminen Toimitilat Tietotekniset välineet 	<ul style="list-style-type: none"> Kuntoutuksellisten tarpeiden selvittäminen Suunnitelmallisuus Tehostettu yksilötyö Ryhmätoiminta 	<ul style="list-style-type: none"> Systemaattinen työote Henkilökohtaisesti räätälöity tuki ja ohjaus Luottamuksen syntyminen Vertaistuki Monialainen yhteistyö 	<ul style="list-style-type: none"> Asiakaskohtaiset tavoitteet on saavutettu Osallisuus on vahvistunut Arki on sujuvaa Työikäisten kuntoutuspalveluiden ammattilaisten yhteistyö peruspalveluissa on sujuvaa
Paikalliset adaptaatiotarpeet ja -ratkaisut, esim. <ul style="list-style-type: none"> MTP-osaamisen tarve Liikkuvan työn edellyttämä minibussi jne. Digi-ratkaisut harvaan asutuilla seuduilla 		X	X	X

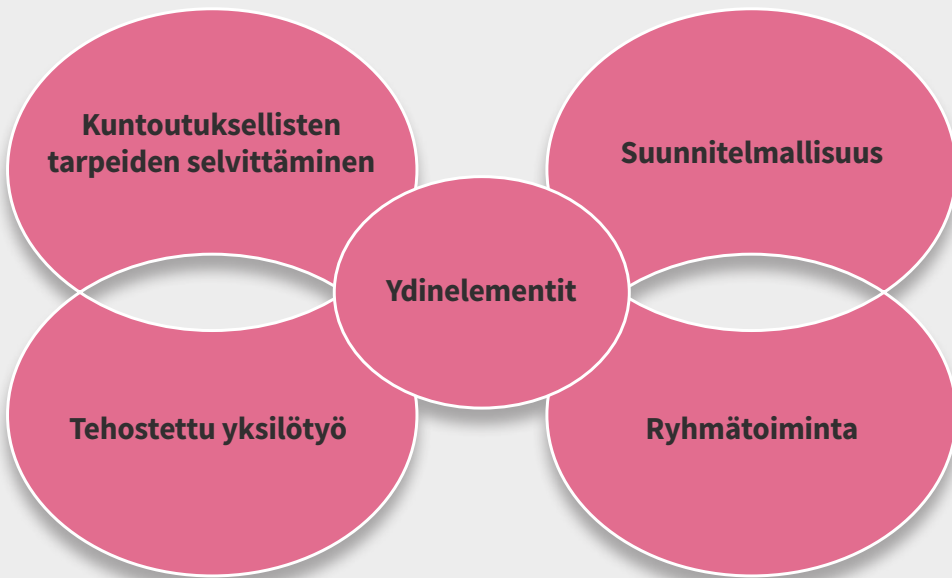
Logiikkamallissa kuvataan ensin keskeisimmät toimintaympäristön ominaisuudet ja toimijat, jotka tukevat toimintamallin toteutusta. Tämän jälkeen tuodaan esille keskeiset resurssit, joita toimintamallin toteutus edellyttää. Toimintaympäristön ja resurssien tulee olla sellaiset, että ne edesauttavat ja mahdollistavat ydinelementtien oikeanlaisen toteutuksen, mikä mahdollistaa mekanismien käynnistymisen sekä toimintamallin tulosten ja vaikutusten saavuttamisen.

Logiikkamalli tukee toimintamallin arviointia ja jatkokehittämistä, koska siinä kuvataan selkeästi, minkälaisista osista kokonaisuus muodostuu. Jos mallia sovitetaan paikallisiin olosuhteisiin paremmin sopivaksi, muutokset tulee kuvata ja perustella huolella.

Toimintamallin keskeisin osa ovat ydinelementit. Perehtyminen toimintamalliin kannattaakin aloittaa niistä.

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) ydinelementit

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallissa (THL) on tunnistettu neljä ydinelementtiä. Toimintamallia pilotoitaessa myös ymmärrys ydinelementtien sisällöstä tarkentuu käytännön kokemusten myötä.

Kuntoutuksellisten tarpeiden selvittäminen. Sosiaalinen kuntoutus on osa monialaista kuntoutusjärjestelmää, ja sosiaalisessa kuntoutuksessa tulee selvittää asiakkaan tarpeet ja mahdollisuudet saada kuntoutusta terveyspalvelujärjestelmässä mutta myös laajemmin esimerkiksi työ- ja elinkeinohallinnosta tai eläke- ja sosiaalivakuutusjärjestelmästä (STM 2017, 56). Huolellinen, erityyppisten kuntoutustarpeiden selvittäminen edellyttää riittävän paneutuvaa työskentelyä.

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelu on järjestetty eri tavoin eri kunnissa, eikä tässä toimintamallissa ole määritelty sitä, miten toiminta tulisi tältä osin järjestää. Joissakin kunnissa asiakkaan omatyöntekijänä toimiva sosiaalityöntekijä tai -ohjaaja tarjoaa itse sosiaalisen kuntoutuksen palvelua, kun taas toisissa kunnissa hän voi ohjata asiakkaan sosiaalisen kuntoutuksen työntekijälle.

Sosiaalinen kuntoutus käynnistetään palvelutarpeen arvioinnin perusteella, ja myös tämän toimintamallin mukaisesta tuesta tehdään päätös (SHL 17 §). Riippuen sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamiseen liittyvästä työnjaosta, erityyppisten kuntoutuspalveluiden selvitystyötä voi tehdä omatyöntekijä jo osana asiakkaan palvelutarpeen arviointia tai sitä voidaan tehdä paneutuvammin vasta asiakkaan siirryttyä sosiaalisen kuntoutuksen työntekijälle. Muiden kuntoutuspalveluiden tarpeen arvioiminen ja asiakkaalle annettava tuki niihin hakeutumisessa voi olla perusteltu sosiaalisen kuntoutuksen tavoite, koska sosiaalisen kuntoutuksen aikana asiakkaan toimintakyky voidaan selvittää systemaattisella tavalla ja erilaisia työvälineitä hyödyntäen.

Suunnitelmallisuus. Kuntoutus on aina suunnitelmallinen ja tavoitteellinen prosessi. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallissa (THL) laaditaan asiakkaan kanssa asiakassuunnitelma, jossa asetetaan tavoitteet sosiaalisen kuntoutuksen jaksolle ja määritellään keinot niiden saavuttamiseksi. Vaikka kuntoutus on suunnitelmallista ja tavoitteellista, samalla suunnitelmallisen työn tulee olla joustavaa; tavoitteet ja keinot voivat täsmentyä työskentelyn aikana.

Jos omatyöntekijä ja sosiaalisen kuntoutuksen työntekijä ovat eri henkilöitä, on olennaista, että he tekevät tiivistä yhteistyötä sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteiden asettamisessa, asiakassuunnitelman laatimisessa ja sen arvioinnissa.

Tehostettu yksilötyö. Tehostettu yksilötyö voi olla sosiaalityötä tai sosiaaliohjausta, joka perustuu säännöllisiin tapaamisiin sosiaalialan ammattilaisen kanssa. Keskiössä ovat psykososiaalinen tuki, valmentava työote sekä arkitaitojen vahvistaminen. Työskentely edellyttää asiakaslähtöisyyttä, ja siihen kuuluu myös asiakkaan osallisuuden huomiointi ja vahvistaminen esimerkiksi kuuntelemalla huolellisesti asiakkaan odotuksia kuntoutusjaksolle, suunnittelemalla työskentelyä yhdessä asiakkaan kanssa tai korjaamalla toimintaa asiakkaan antaman palautteen perusteella.

Tehostettu yksilötyö toteutuu nimensä mukaisesti tarpeenmukaisen tiiviinä yhteisenä työskentelynä ja vuorovaikutuksena. Tässä vaiheessa toimintamallin kuvauksessa ei ole määritelty tapaamisvälejä tai -määriä, mutta tyypillisesti tehostetun yksilötyön jaksot ovat voineet sisältää tapaamisia vähintään viikoittain. Tehostettu yksilötyö vaatii siten enemmän aikaa kuin tavanomainen sosiaalityö ja -ohjaus, mikä on otettava huomioon asiakasmäärissä.

Tapaamiset voivat toteutua asiakkaan omassa elinpiirissä asiakkaan toivomalla tavalla. Tapaamispaikkana voi olla sosiaalitoimiston tilojen lisäksi esimerkiksi asiakkaan koti, kahvila tai taidemuseo. Asiakkaan kanssa voidaan myös lähteä vaikkapa kävelylle.

Tehostettu työ voi lisäksi olla asiakkaan kanssa yhteistä asiointia ja muiden arjen taitojen harjoittelua. Tehostettuun yksilötyöhön voi myös kuulua asiakkaan ammattilaisverkostojen selvittäminen ja kokoaminen sekä verkostotapaamiset asiakkaan kanssa. Tämä kaikki voi antaa asiakkaalle kokemuksen siitä, että hänen kanssaan ollaan valmiita työskentelemään kokonaisvaltaisesti. Toisin sanoen tehostettu yksilötyö voi olla varsin toiminnallista, ja siinä voidaan käyttää erilaisia työmenetelmiä ja -välineitä.

Ryhmätoiminta. Sosiaalisessa kuntoutuksessa on keskeistä sosiaalinen, johon sisältyy myös sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa tukeminen ja ryhmätoiminta. Tälle toimintamallille on ominaista, että siinä yhdistyy sekä tehostettu yksilötyö että ryhmätoiminta, jotka voivat asiakkaan palvelujakson aikana vuorotella jaksoina tai toteutua samanaikaisesti.

Toimintamallissa käytettävien ryhmätoimintojen toteutustapaa ei ole tarkemmin määriteltä. Ryhmänohjaajana voi toimia sama sosiaalialan ammattilainen, joka tarjoaa tehostettua yksilötyötä. Kyseessä voivat olla myös eri sosiaalihuollon ammattihenkilöt. Joka tapauksessa myös ryhmänohjaajat antavat yksilökohtaista tukea ja neuvontaa.

Ryhmätoiminnan toteutuksessa ja käytettävissä menetelmissä on olennaista, että ne tukevat asiakkaiden yksilöllisiä tavoitteita, osallisuutta ja arjen sujumista. Ryhmässä voidaan hyödyntää vertaistuellisia keskusteluja, toiminnallisia, pelillisiä tai taidelähetoisiä menetelmiä taikka tehdä yhdessä vierailukäyntejä, retkiä tai muita osallistujille mielekkäitä asioita.

Koska sosiaalisessa kuntoutuksessa korostuu osallisuuden vahvistaminen, myös ryhmätoiminnan sisältöä voi suunnitella yhdessä asiakkaiden kanssa, ja siitä on tärkeää kerätä jatkuvasti palautetta. Ryhmässä on aina läsnä vertaistuellinen elementti, mutta lisäksi ryhmän suunnitteluun tai ohjaamiseen voi osallistua kehittäjäasiakkaita tai kokemusasiantuntijoita.

Toimintaympäristö ja toimijat

Toimintamallilta edellytetään *asiakaslähtöistä ja osallisuutta tukevaa palvelukulttuuria*. Asiakaslähtöisyydellä tarkoitetaan toimintamallin kokonaisvaltaista, asiakkaan itsemääräämisoikeutta kunnioittavaa työtettä. Asiakaslähtöisyys ohjaa hyödyntämään asiakkaan osallisuutta edistäviä toimintakäytäntöjä sekä kuntoutuksen elämäntilanelähtöisyyttä. Asiakaslähtöisyys viittaa lisäksi siihen, että asiakkaan omaan arvioon tilanteesta luotetaan, ja se otetaan työskentelyn lähtökohdaksi. Lisäksi osallisuuden vahvistamiseksi niin yksilötyön kuin ryhmätoiminnan sisältöjä voidaan suunnitella yhdessä asiakkaiden kanssa. Myös jatkuva palautteen keruu on tärkeää osallisuuden kokemuksen kannalta.

Toimintamallissa tulee myös noudattaa *monitoimijuuden* periaatteita. Monitoimijuudella tarkoitetaan sosiaaliselle kuntoutukselle ominaista laaja-alaista yhteistyötä asiakkaan kuntoutuspalveluiden sekä muiden tahojen kanssa tuen tarpeiden arvioimisessa ja palveluiden järjestämisessä. Asiakkailta on usein monenlaisia ja pitkään kehittyneitä elämänhaasteita, minkä vuoksi monialainen yhteistyö saattaa olla välttämätöntä. Monitoimijuuteen sisältyy myös järjestöyhteistyö, jota kautta asiakas voi löytää mielekästä tekemistä ja saada kokemuksia kuulumisesta yhteisöön. Lisäksi monitoimijuuteen voi kuulua kehittäjäasiakas- tai kokemusasiantuntijatoiminta, jolla tuetaan osallisuutta ja joka voi olla jopa kriittinen tekijä kuntoutuksen onnistumiselle (Muurinen 2019).

Toimintamallissa *johdon tuki ja yhteensovittava johtaminen* viittaavat siihen, että toimintamallin menestyksenkäs toteutus edellyttää esihenkilöiden ja johdon määrätietoista toimenpiteitä, ohjausta ja seuranta. Toimintamalli tarvitsee onnistuakseen moniammatillisen ja monialaisen perustan, jossa toimintojen ja palvelujen yhteensovittamista johdetaan ja asiakastyötä tekeville annetaan yhteisessä työskentelyssä tarvittava tuki. Palvelujen yhteensovittamisen toimintakulttuuri on Suomessa vasta muotoutumassa, eikä vastuuta yhteistyörakenteiden toimeenpanosta voida jättää liiaksi yksittäisten työntekijöiden vastuulle. Palvelujärjestelmän yhteensovittavan johtamisen turvin asiakastyötä tekevät voivat ensisijaisesti keskittyä ammatilliseen toimintaan ja sen kehittämiseen.

Toimintamallin tulee lisäksi rakentua *osaksi soveltuvaa palvelukokonaisuutta* ja toteutua osana palvelujen järjestämisen yhteensovittamisen ratkaisuja. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä vastaavien tahojen tulee lain mukaan sovittaa palvelut yhteen palvelukokonaisuuksiksi ja palveluketjuiksi. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL) on otettava huomioon palvelukokonaisuuksia ja palveluketjuja määriteltäessä ja sisällytettävä se kiinteäksi osaksi palvelujen kokonaisvaltaista järjestämisen tapaa tulevilla hyvinvointialueilla. Toisin sanoen yhteistyön tavoista tulee sopia perustason sosiaali- ja terveystalouden sekä kuntoutuksen kesken.

Resurssit

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) tarvitsemat resurssit voidaan jakaa neljään ryhmään. Ensinnäkin tarvitaan riittävä määrä *henkilökuntaa*, jotta toiminta voi olla asiakaslähtöistä ja laadukasta. Huolellinen, erityyppisten kuntoutustarpeiden selvittäminen edellyttää riittävän paneutuvaa työskentelyä. Myös tehostettu yksilötyö edellyttää nimensä mukaisesti sosiaalialan ammattilaisen tiivistä työpanosta. Toimintamallissa hyödynnetään aina sosiaalityöntekijän ja/tai sosiaaliohjaajan osaamista.

Toiseksi työntekijöillä tulee olla *riittävä osaaminen*. Osaamistarpeet liittyvät kykyyn toimia asiakaslähtöisellä tavalla sosiaalityön ammatillisia periaatteita noudattaen. Lisäksi palvelujärjestelmän tuntemus, valmius moniammatilliseen ja monialaiseen työskentelyyn, kuntoutuksellisen työotteen omaaminen sekä kyky hyödyntää erilaisia työmenetelmiä ja ohjata ryhmiä ovat edellytys toimintamallin mukaiselle työskentelylle.

Kolmanneksi resurssitarpeena ovat asiakaslähtöisen työskentelyn *yksilö- ja ryhmätöiminnan mahdollistavat toimitilat*. Toiminnassa voidaan käyttää myös erilaisia tiloja, kuten ydinelementtien kohdalla on kuvattu. Lisäksi ryhmätöiminta voi sisältää vierailukäyntejä. Ryhmän ei tarvitse aina tavata sosiaalipalveluiden omissa toimitiloissa, vaan yhteistyötä voi tehdä esimerkiksi järjestöjen kanssa.

Neljänneksi toimintamalli edellyttää riittäviä *tietoteknisiä välineitä*, jotka mahdollistavat palvelutarpeen arvioinnin, tietojen tarkistamisen ja kirjaamisen sekä päätösten tekemisen. Toimintamallin paikallisesta toteutustavasta riippuen myös digitaalisen vuoro-vaikutuksen mahdollistaminen tulee resurssoinnissa ottaa huomioon.

Mekanismit

Mikäli toimintamallin ydinelementit toteutuvat siten kuin niiden on tarkoitus toteutua, toimintamallin oletetaan tuottavan ainakin viisi mekanismia, jotka saavat aikaan tulokset ja vaikutukset. Tässä vaiheessa sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) ohjelmateoriassa kuvatut mekanismit ja tulokset ovat kuitenkin vielä oletuksia, joita arvioidaan pilotointijakson aikana. Vaikuttavien mekanismien tunnistaminen edellyttääkin moninäkökulmaista tutkimusta (Matthies ym. 2021, 190).

Ensimmäinen oletettu mekanismi on *systemaattinen työote* asiakkaan kuntoutumisen tukemisessa. Koska kuntoutus on tavoitteellinen prosessi, systemaattinen työote tukee asiakkaan yksilökohtaisten tavoitteiden saavuttamista. Systemaattiseen työotteeseen kuuluu myös asetettujen tavoitteiden saavuttamisen arvioiminen ja tarvittaessa tar-

kentaminen. Määrätietoinen yhteinen pyrkimys muutokseen ja sen johdonmukainen tukeminen voivat olla mahdollistava voima (Matthies 2021, 198).

Toisena oletettuna mekanismina on asiakkaalle *henkilökohtaisesti räätälöity tuki ja ohjaus*. Ne toteutuvat jo palvelu- ja kuntoutustarvetta arvioitaessa ja erityisesti tehostetun yksilötyön aikana. Tutkimuksessa on tuotu esiin, että juuri suhdeperustainen työskentely ja vuorovaikutus ovat keskeisiä mekanismeja aikuissosiaalityössä, ja niiden toteutumiseksi työntekijältä edellytetään asettumista professionaalisen auttajan rooliin viranomaisroolin sijaan (Matthies ym. 2021, 193–194). Työskentely on suhdeperustaista, kuuntelevaa, ennakkoluulotonta, ymmärtävää, sitoutunutta sekä voimavaroja ja toivoa vahvistavaa (mt. 198).

Kolmantena oletettuna mekanismina on *luottamuksen syntyminen*. Luottamuksen syntymisen edellytyksiä ovat esimerkiksi riittävä aika ja kiireettömyys, työntekijän pysyvyys, kunnioittava ja vastavuoroinen vuorovaikutus työntekijän kanssa, asiakkaan tarpeiden huomioinen ja se, että asiakas on valmis muutokseen, vaikka se tarkoittaisi hänelle riskin ottamista (Matthies ym. 2021, 194). Tärkeää on asiakkaan tahdissa ja systemaattisuudessaankin joustavasti eteneminen, asiakkaan tavoitteita ja muutosten valmiutta herätellen.

Vertaistuki on toimintamallin neljäs oletettu mekanismi. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallissa (THL) se liittyy erityisesti ryhmätoimintaan, jossa asiakkaat voivat jakaa kokemuksiaan ja kuulla muiden kokemuksia. Kertominen ja kuunteleminen voi helpottaa omaa oloa, vähentää koettua yksinäisyyttä, luoda uusia näköaloja ja vahvistaa uskoa muutokseen. Ryhmän vertaistuki voi luoda myös kokemuksen kuulumisesta yhteisöön, mikä vahvistaa koettua osallisuutta.

Toimintamallin viides oletettu mekanismi on *monialainen yhteistyö*. Se ei edellä kuvattujen lailla koske mikrotasolla tapahtuvaa työntekijän ja asiakkaan välistä vuorovaikutusta vaan mesotasolla palvelujärjestelmää ja eri ammattilaisten välistä yhteistyötä. Arvostava ja yhteisiä ratkaisuja etsivä monitoimijainen yhteistyö voi olla muutosta mahdollistavana voimana työikäisten sosiaalipalveluissa (Matthies 2021, 199).

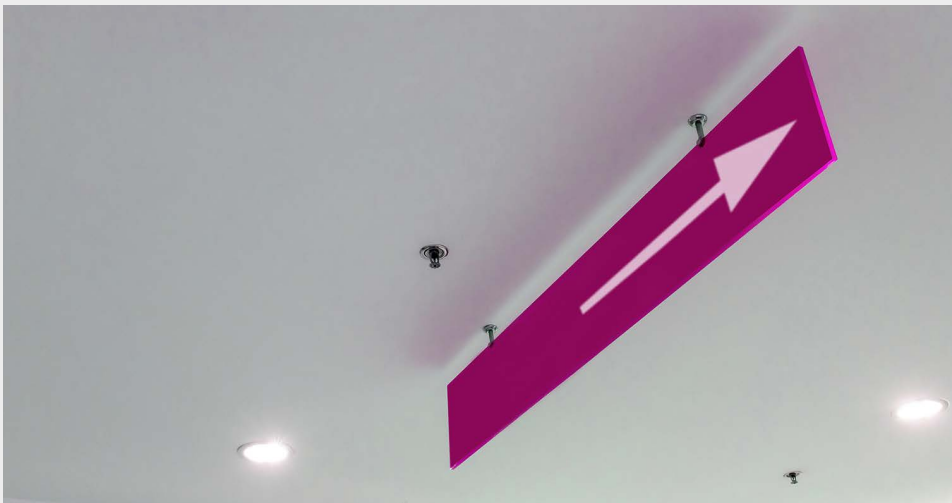
Toimintamallin tulokset

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallin (THL) keskeisiä oletettuja tuloksia on tunnistettu asiakastasolla kolme ja järjestelmätasolla yksi. Ohjelmateoriassa kuvattut tulokset ovat sellaisia, joiden oletetaan olevan arvioitavissa noin 3–12 kuukauden kuntoutusjakson päätyttyä. Pilotointivaiheessa ei siis ole vielä tunnistettu tai kuvattu mahdollisia pidemmän aikavälin tuloksia, kuten työelämävalmiuksien vahvistumista.

Ensinnäkin toimintamallin tuloksena on asiakkaan omien, *yksilökohtaisten tavoitteiden saavuttaminen*. Asiakkaan yksilökohtaisista tavoitteista sovitaan kuntoutusprosessin alussa, ja niiden saavuttamista arvioidaan asiakassuunnitelman arvioinnin yhteydessä.

Lisäksi sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallilla (THL) oletetaan olevan kaksi kaikille asiakkaille yhteistä tulosta. Toimintamallin toisena odotettuna tuloksena on, että *asiakkaan osallisuus on vahvistunut* ja kolmantena tuloksena, että *asiakkaan arki on sujuvaa*. Vaikka nämä kaikille asiakkaille yhteiset tulokset eivät ole seurausta tiettyjen työmenetelmien käyttämisestä, niin silti etenkin tehostetun yksilötyön ja ryhmätoiminnan toteutuksessa tulee käyttää näiden tavoitteiden saavuttamista tukevia keinoja.

Neljäs tavoite koskee ammattilaisten välistä yhteistyötä – tarkemmin sitä, että *työikäisten kuntoutuspalveluiden ammattilaisten yhteistyö peruspalveluissa on sujuvaa*. Oletuksena on, että kun sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden kuntoutuksellisia tarpeita aletaan selvittää, se edellyttää yhteistyörakenteista sopimista ja samalla vahvistaa yhteistyötä.

Lisätietoja

Kuvattua toimintamallia pilotoidaan ja arvioidaan osana Sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit -työpajasarjaa. Työpajasarja on osa sosiaalihuollon kehittämisohjelman toimeenpanon tukea. [Lisätietoja tästä linkistä.](#)

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalliin (THL) liittyvissä asioissa voit olla yhteydessä seuraaviin henkilöihin: pekka.karjalainen(at)thl.fi, eeva.liukko(at)thl.fi ja heidi.muurinen(at)thl.fi

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydin-elementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpaperi 33/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Borg, Pekka (2008) Ohjelmateoria. Teoksessa Pekka Borg & Stina Högnabba & Marja-Liisa Kilponen & Kaisa Kopisto & Pertti Korteniemi & Ilkka Tapani Paananen & Niina Pietilä (2008) Arviointi työtavaksi. Kokemuksia asiakastyön arvioinnin kehittämisestä Helsingin sosiaalivirastossa. Oppaita ja työkirjoja 2. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, 22–27.
- Carroll, Christopher & Patterson, Malcolm & Wood, Stephen & Booth, Andrew & Rick, Jo & Balain, Shashi (2007) A conceptual framework for implementation fidelity. *Implementation Science: IS*, 2 (1), 40–40.
- Dahler-Larsen, Peter (2005) Vaikuttavuuden arviointi. Hyvät käytännöt -menetelmä-käsikirja. FinSoc Arviointiraportteja 3/2005. Helsinki: Stakes.
- HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liitetyiksi laeiksi.
- Isokuortti, Nanne & Aaltio, Elina (2021) Implementointitutkimuksesta tukea sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön kehittämiseen. *Yhteiskuntapolitiikka* 2/2021, 229–234.
- Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna (2019) Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Raportteja ja selvityksiä 2019:41. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Leemann, Lars & Kuusio, Hannamaria & Hämäläinen, Riitta-Maija (2015) Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla www.thl.fi/sokra.
- Matthies, Aila-Leena & Svenlin, Anu-Riina & Rantamäki, Niina & Viitasalo, Katri (2021) Aikuissosiaalityössä vaikuttavat sosiaaliset mekanismit. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Anu-Riina Svenlin & Kati Turtiainen (toim.) Aikuissosiaalityö: Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus, 189–202.
- Muurinen, Heidi (2019) Service-User Participation in Developing Social Services: Applying the Experiment-Driven Approach. *European Journal of Social Work* 22(6), 961–973.
- Puromäki, Henna & Kuusio, Hannamaria & Tuusa, Matti & Karjalainen, Jarno (2016) Sosiaalihuoltolaki ja sosiaalinen kuntoutus. Työpaperi 47/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/handle/10024/131975>
- Sipiläinen, Jouni & Hytti, Tytti & Lattu, Emmi (2019) Selvitys sosiaalisesta kuntoutuksesta pääkaupunkiseudulla. PRO SOS -hanke & Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA. http://www.socca.fi/files/8061/Selvitys_sosiaalisesta_kuntoutuksesta_paa-kaupunkiseudulla_2019.pdf
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014
- STM (2017) Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5.
- Svenlin Anu-Riina & Matthies Aila-Leena & Turtiainen Kati (2021) Johdanto: Aikuissosiaalityö ja Kaimer-teoria sen tietopohjan jäsentäjänä. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Anu-Riina Svenlin & Kati Turtiainen (toim.) Aikuissosiaalityö: Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.
- TEPA-termipankki (2022) Erikoisalojen sanastojen ja sanakirjojen kokoelma – Sanastokeskus. <https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/sosiaalinen%20toimintakyky>
- THL (2022) Mitä toimintakyky on? <https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on> (luettu 27.4.2022)